

ד"ר בצלאל פרל

עלפון – משמעותו במקורות

ראשי פרקים:

- א. רקע רפואי
- ב. עלפון במקורות – שני מושגים?
- ג. שני מושגים משורש אחד

א. רקע רפואי

כחמישה אחוז מהמטופלים במחלקה לרפואה דחופה מופנים עקב ארוע של "עלפון". בהיבט המקצועי, זהו ארוע חולף, במהלכו האדם מאבד את הכרתו, לרוב על רקע ירידה חולפת בזרימת הדם למוח.

תאור הארוע על ידי המטופל, כולל, בהגדרה, פרק זמן שבו האדם אינו זוכר כלל את אשר קרה.

המנגנון הגורם לכשל חולף של זרימת הדם למוח, יכול לנבוע מירידה חולפת בלחץ דם, או משיבוש חולף בפעילות הלב.

ארוע שונה, שגם הוא גורם לאבדן הכרה זמני, מתרחש בזמן פרכוס (אפילפסיה). שם המנגנון הוא פעילות חשמלית לא תקינה של המוח שמשבשת את מערכת ההכרה.

סוג שלישי של אבדן הכרה, מתרחש במנגנון שונה לחלוטין.

מצב דחק קיצוני יכול לגרום לאדם להתנתק מהמציאות, ולהיות במצב המכונה דיסוציאטיבי, בו הוא אינו מודע למה שמתרחש סביבו, ובתפיסתו האישית, הוא מחוסר הכרה.

לעיתים אנו מכנים מצב זה במינוח "תגובה קונברסיבית", כביטוי לכך שהאדם מגיב למצב הדחק בסימפטומים המבטאים שינוי במצב ההכרה.

האבחנה בין המנגנונים השונים הגורמים לירידה חולפת במצב ההכרה קריטית לצורך הבירור והטיפול.

במידה והמנגנון הוא ירידה בזרימת הדם למוח נדרש בירור הקשור למערכת הלב וכלי הדם, במידה והמנגנון הינו חשמלי נדרש בירור להדמית המוח ורישום הפעילות החשמלית המוחית (EEG), ובמידה והמנגנון קונברסיבי נדרשת הערכת גורמי בריאות הנפש.

לעיתים קיים קושי רב לקבוע באיזה מהמנגנונים התרחש אבדן ההכרה, ויתכן שימוש במונח "עלפון" כביטוי כוללני, שמשמעותו אבדן הכרה חולף ללא קשר למנגנון.

ב. עלפון במקורות – שני מושגים?

המושג "עלפון" מופיע בתורה ובכתבי הקודש בהקשרים שונים. מעיון במקורותינו נראה לכאורה, כי לא תמיד "עלפון" הוא ביטוי לאבדן הכרה.

בספר בראשית (פרק לח' פס' יד), מתוארת תמר, המנסה להסתיר את זהותה מפני יהודה – "...ותכס בצעיף ותתעלף..." רש"י מפרש – "ותתעלף – כיסתה פניה שלא יכיר בה".

מדברי רש"י נראה כי משמעות המילה "ותתעלף" הינה כיסוי הפנים, כמו – ותתעטף. לכאורה משמעות זו של שורש ע'ל'פ' שונה לחלוטין מזו המוכרת לנו.

מאידך, בתלמוד הבבלי, מסכת חולין דף ג, ב, מובאת הלכה שלא נותנים לאדם לשחוט בהמה ללא משגיח, אם אין לו נסיון של לפחות שלוש שחיטות – "שמא יתעלף". עוד מבואר שם ש"אם שחט ואמר ברור לי שלא התעלפתי שחיטתו כשרה".

כפי שהוגדר לעיל, אדם שזוכר ברציפות את כל פעולת השחיטה שביצע, נאמן עלינו שלא התעלף. במובן זה מגדיר התלמוד בצורה מדויקת את התנאי ההכרחי לעלפון, כהבנתו.

במקרה זה, חשש העלפון תואם את ההגדרה הרפואית, המתארת ירידה במצב ההכרה עקב ירידה חדה בדופק ובלחץ הדם.

ירידה כזו נובעת מגירוי יתר של מערכת העצבים הפרסימפטטית, בתגובה למראה מבעית כמו שחיטה או דם ניגר. ישנם אנשים המגיבים כך באופן קיצוני בתגובה המכונה וזו-וגאלית, שמשמעותה הפעלה של המערכת הפרסימפטטית שהעצב הדומיננטי שלה הוא הווגוס (VAGUS), הגורמת להשפעה על כלי הדם, וירידה בדופק ובלחץ הדם.

ואכן, רש"י מבאר שם בגמרא את המושג "נתעלף" – לשון עייפות וחלישות הלב, שאין יכול לראות מכת חרב וסכין אפילו בבהמה, כמו "תתעלפנה הבתולות" (עמוס פ"ח פס' יג). ואכן, בספר עמוס מתוארות הבתולות המתעלפות בצמא, כפי שמתאר יונה הנביא (פ"ד פס' ח) – "... ותך השמש על ראש יונה ויתעלף".

במקרים אלו המושג "עלפון" תואם את האופן בו אנו משתמשים במושג עלפון – שמהותו ערפול וטשטוש מצב ההכרה, עקב אבדן נוזלים וירידה בלחץ הדם.

רש"י דימה את העלפון של השוחט לעלפון של הבתולות בספר עמוס, ולא הביא את המקור הקדום יותר למושג זה, בעלפונה של תמר, כי למרות הדמיון המושגי, אין לכאורה כלל דמיון מהותי בין הארועים.

במבט שטחי נראה כי משמעות המושג "עלפון" המתואר בכתובים הנ"ל ובתלמוד שונה מהעלפון המתואר בתורה בעלפונה של תמר.

ג. שני מושגים משורש אחד

ובכל זאת, נקיטת שורש ע'ל'פ' במקרים השונים מחייבת אותנו לדרוש אחר מאפיינים דומים, בהתייגות של הארועים המתוארים.

בתיאור עלפונה של תמר מתארת התורה בתחילה את תהליך הכיסוי – "ותכס בצעיף", ובהמשך לו – "ותתעלף".

גם לפי פירוש רש"י שיש כאן ביטוי להעצמה נוספת של תהליך הכיסוי, מסתבר שכוונת הכתוב היא לתאר את רצונה של תמר לטשטש את זהותה וגם את מודעותה למציאות הכל כך חריגה, שאילצה אותה להתחפש לקדשה על אם הדרך.

גם אם התרגום המילולי של עלפונה של תמר הוא עיטופה בבגד המכסה את זהותה, יש במילה זו משמעות רחבה, מעבר לפעולת הכיסוי.

המקום האחרון שתמר היתה מוכנה למצוא את עצמה בו, הוא היותה קדשה על אם הדרך. זוהי מציאות הסותרת נחרצות את כל תמצית קיומה. ההכרח, שגרם לתמר להתייב כזונה בפני יהודה, לא שינה דבר במהותה הצנועה והחסודה.

כיצד יכול אדם להכיל בעצמו מציאות הסותרת את תמצית מהותו? המנגנון הנפלא המתואר בתורה, מגלה את יכולתה המופלאה של מערכת גוף ונפש, לסייע לאדם במצב דחק קיצוני, לאבד את תודעתו למציאות, ולהימצא במצב, המדמה על פי תפיסתו, ארוע של עלפון. למרות שאין ליקוי באספקת הדם למוח, ואין שיבוש חשמלי בתפקוד המוח, יש לאדם יכולת לנתק את עצמו מהמציאות אליה הוא נחשף.

במצב דחק בלתי נסבל, יש לאדם יכולת – להתעלף, להתנתק מהמציאות, ולא להיות נוכח! על כן בחרה התורה לתאר את השלמת הכיסוי של תמר מפני יהודה כ"עלפון".

לא רק שתמר הסתירה את עצמה מפניו, היא אף הסתירה את עצמה מכל המציאות הסובבת אותה.

בחירת הפעולה "ותתעלף" היא הביטוי המדויק ביותר, לתאור עומק התחושה של הניתוק, אותו רוצה התורה להדגיש. נמצאנו למדים, שאין כאן שימוש במושג דומה לארועים שונים, אלא אדרבה, יש לפנינו דיוק לשוני שמבטא את עומק הדמיון בין שני התיאורים.